

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

27.)

Kijön minden szombaton.

(Augustus' 30-kán 1834.)

T o k a j.

Ezen név, melyet minden nemzet ismer, 's kellemes emlékezettel ereszt ki száján, nekünk magyaroknak nemcsak a' bor' királyát jelenti, hanem egy hajdan erős várat is. Menynyire lapjaink' szűke engedi, mindkét jelentéséről kívánunk szólani.

Négy kockamérföldnyire terjed a' hegyalja, Zemplénnek leggyönyörűbb, egész hazánknak pedig egyik legregényesb része, mellyen a' tokai név alatt ismeretes bor terem. Nagy Lajos ülteteté be a' Szeremségről hozott tövekkél, hová Próbús császár vitette volt azokat, e' keceses vidéket, mellynek kies halmai 's völgyei közt valósulva leli tájideálját a' festési lélek. A' mohácsi baltörténetig azonban nem kapott hirre nektárja, de azután, mintegy kárpótlásul és vidításul a' nemzet' nagy veszteségére, annyira feldíszlett az ültetvény, hogy régi hazáját örökre elfelejté, 's annak hírét homályba borítá. Majd a' külső nemzetek is megismerkedvén vele, orvosság gyanánt tarták. Kik hazánkról 's nemzetünkről egyebet nem tudnak is, az egy tokai bor az, mellyről náluk ismeretesek vagyunk. Nem esuda, hogy ily nagy kedvessége miatt határtalan haszonvágynak és szemlélődésnek tárgyáa lett utoljára. Törvénycink' ellenére zsidók avatkoznak a' vele való kereskedésbe, kik meghamisítván, 's a' külföldi vevőket csalárdul rászedvén, magának a' bornak ronták meg hírét, 's alacsonyíták le hitelét. Most már magok a' szegényebb sorsu lakosok is kezét fogva igyekeznek megrontásán, 's naponként lejjebb kezd szállani becse a' külföld előtt. Elkerülhetetlen lenne így már számtalan visszaélések miatt a' tokai bornak elaljasodása 's kiveszése, ha szerencsére országos küldöttség nem rendeltetett volna az öszves bortermesztésnek jobb létre 's virágzásra hozá-

tala végett; 's valóban óhajtható, hogy minél előbb szivrevétetvén a' tárgy, az újabb kor' miveltebb kereskedő szellemének kívánatihoz alkalmaztatva hozatnék gyakorlatba bortermesztésünk, mellynek aljasodásba ferdülése kipótolhatatlan veszteségünket okozná, egyik leg-gazdagabb forrása dngatván be nemzeti gazdaságunknak. Igaz ugyan, hogy a' külföldnek, újabb időben közbenjött politikai viszonyai is, sokat tevének borkereskedésünk' megcsökkenésére, de más részről igaz marad, hogy a' meghamisítás nagyobb kárt okozó vala; mert mióta igazi tokajit nem kap a' külföld, lassanként elszokik tőle, 's jelenleg a' champagne pezsgő' divatba hozatalával veté le első rangu helyéről — noha meghagyá az emlékezetet, hogy egykor első volt, és most is az lehetne tokajink. Magok a' franzeziák, kik most már nem is látnak hegyaljai bort tőlünk, tokajit készítenek, 's visszaélvén e' névvel, Éjszakamerikába hordják, nagy kereskedést üzvéen vele, míg nálunk évről évre hasztalanul elhagyatva vesztegel az igazi tokaji pinczéinkben. Hová lesz az a' nemzet, mellynek kezéből így ragadtatik ki a' felvirágzásnak egyik eszköze! Mintegy 240,000 akó bor terem a' hegyalján 80,000 kapa után, 's ily gazdag forrás mellett, most is hány nagy nemzetség siratja már szegénységre jutását!! Az ily körülményeket elgondolván, kénytelen a' honfi egy pohár tokajit inni bú' elfelejtésére — 's rokongondolkodással átmenni a' multra, hol a' történet' mezején szebb fényben tűnik elébe Tokajvár.

Anonymus azt mondja, midőn Árpád a' Tiszánál táborozott. megérkeztek a' követek Szabolcstól, Tastól és Tuhutumtól, hogy ők Mén Maróton győzedelmeskedvén elfoglalák tőle a' tartományokat, Árpád ezen hirre nagy ünnepet tarta, 's jószágokat osztogatott ki; azon részt, melly a' Bodrok és Tisza befolyásánál

fekszik, Tarczának ajándékozta, ki oda Himes udvar nevű várat építtetett.

Ez a' név ugyan nagyon különbözik Tokajtól, de a' helybeli körülmények kétségtelené teszik, hogy ez a' Himes udvar lett idővel Tokajvár. A' történetben már Tokaj név alatt fordul elő, mikor *Geisa* ide futott *Salamon* elől, míg öccse, *László*, Morvába utazott segítségért, 's ennek erős falai közt találta menedéket, míg amaz megjött, 's egyesülve megverék *Salamont* *Czinkotánál*. A' tatárok, 1241 *Arabia* számumaként dulván hazánkat, makacs ellentállás után Tokajvárt is egészen leronták. Több századig pusztá halomként feküdt, míg *V István* megbékélvén atyjával, *IV Bélával*, többek közt ezt is birtokul kapta; de egész század telék el, míg Tokaj újra felépült. *Debrő* emelé fel újra, ki *Kaszont* (*Beregben*) adván érte a' királynak, 1398 birtokába jött, mivel *Zsigmond* elfogásába egyveledvén, pártfeleinek annyival nagyobb szüksége vala menedékre, hogy *Perényi*, a' pataki várnak ura, hű maradt a' királyhoz 's neki veszedelmes szomszédja vala. De utóbb győzedelmeskedvén *Zsigmond*, *Debrő* is csak elszökéssel mentette meg életét, birtokai pedig a' koronára szállottak. *Hungady János*, a' gubernator, új bástyákkal erősíté meg, hogy a' Patakon tanyázó *Giskrát* korlátok közt tarthassa innen. *Mátyás*, ki a' hiv szolgálatokat valóban királyilag szokta vala magajándékozni, *Zápolya Imrének* adományozá 1469, a' *Podiebrad* ellen viselt hadban kimutatott vitézségeért, noha még kevéssel azelőtt igen sokat költe megerősítésére. *Ulászló*, a' hatalmas *Mátyás*' halála után eddig jöve táborával, de itt csúfosan meg kellett fordulnia nagy veszteség után. Nagy bátyja után *Zápolya Jánosra* szállván Tokaj, 1526 negyven ezer emberével ide jött *Szegedről*, hol a' mohácsi ütközet alatt vesztégle, 's itt megkoronáztatá magát. Tokaj falai közt vetetett tehát ki ekkor az a' véres mag, melynek halálos gyümölcse négy generatiót ragadott el, 's nagyobb nagyobb vést okozván, a' nyomorral 's inséggel járt halálnak gazdag aratást készített. Ezen korban mind a' belháboruk mind a' török kóborlás miatt számtalan ostromokat szenvedett Tokaj.

Bocskay elfoglalván, miután a' bécsi béke 1606 megkötetett is, birtokában maradt. Az-

után *Bethlen Gábor* nyerte el, ki azt a' neki átengedett hét vármegyével együtt holtig bírta. Majd ismét visszakerült a' koronára, és gróf *Homonnai Drugeth* Jánosnak ajándékozott, de *Rákóczy* kifogást tett ellene, 's erővel kiüzte az adományozottat; 's míg a' *Rákócziak* zenebónáskodtak, oly pont vala Tokaj, melly körül a' szerencse hol egyik hol másik részre mosolyogván, ezereknént hullottak az áldozatok. Végre midőn pompás székesvára, *Sárospatak*, a' németek' kezébe esett és lerontatott, annyira megbosszankodott *II Rákóczy* Ferencz, hogy a' kölesönt vissza akarta adni, még pedig feleslegesen is; azért elküldé *Patay* Sámuelet, hogy a' tokaji várat földig rontsa le, 's még nyomát is törültesse el a' Tiszával és *Bodrokkal*. Betöltetett a' rémületes parancs, ha nem egészen szórul szóra is; 's mit a' századok' rozsdája, a' háboruk' fergetege, és elementumok' dühe meg nem emészthetett, egy felháborult szenvedélynek szava semmivé tette. — Képiünk a' tokai hegynék legkiesebb pontját, mutatja Tarczal felől.

V a s ú t.

(Folytatás.)

Minekutána a' gőzköcsi feltaláltatott (erről különösen fogunk értekezni) mi volt természetben, mint azt a' vasútra alkalmazni, hogy így az újabb kor' e' két lángeszű találmánya egyesítettvén, az emberiség egy óriási lépéssel hágjon előbre tökéletesülésében. Szerencsére már magának a' gőzkocsinak természete csak vasúthoz mutatkozik rokonnak, mert kőutakon járása sok nehézséggel köteték össze; a' műszer magában is oly nehéz lévén, hogy kár nélkül alig eresztethetik közönséges útra, annyival kevésbé nagy terhekkel; több egymás után rágasztott szekerre rakni pedig a' terhet, azért is bajos vala, mert a' következő szekerek nem mentek ugyanazon nyomon, mint ez a' vasúton történni szokott a' csinált kerekvágás miatt, 's így egyenes úton sem tarthatának egyhuzamu vonalat, annál kevésbé voltak használhatók kanyarodó úton. Azon kívül azt is tekintetbe kellett venni, hogy országúton a' lovak meg-

ijednének a' találkozó gőzkocsitól, és számtalan szerencsétlenséget okozhatnának. Mindezen nehézségek és többek egyenesen oda mutatának, hogy csak vasútra való a' gőzkocsi.

Liverpool és Manchester közt elkészítvén a' nagy vasút, a' gőzkocsinak arra alkalmazása különösen előmozdítá ennek nagy használatát. Versenykocsizásra 500 ft. sterling jutalom tétetett volt fel, 's ez oly nagy iparra buzdítá a' mechanikusokat, hogy az ország' minden részeiből igyekeztek megnyerni e' jutalmat. Azóta mindenik városból mindennap indulnak gőzkocsik reggel négyszer, délután szinte négyszer. A' szekerek kétfélék. Az első osztálybeliek csak egyszer állanak meg útközben az erőmív' megtekintése 's olajzása végett, a' második osztálybeliek tizenkét különböző ponton állanak meg, azon útasok' leszállítása miatt, kik másfelé akarják utjokat venni; de ez is oly gyorsasággal történik, hogy a' késedelmet épen nem vehetni tekintetbe. A' portékák, állatok 's emberek külön szekeren hordatnak. Az utazók' száma rendszeren 130 — 150, és csomagjaik felül rakatnak el a' szekerek' fedelén. Induláskor, miután szép rendel felülnek az utasok, kiki a' fizetéskor előre választott helyére, megkondul a' szekeren lévő harang, mozgásba jön az erőmű, 's először lassan mozdul a' szekér, míg mindenik egy huzomba jön, azután vilámbességgel halad minden rázás és zörgés nélkül. Útközben mindenütt találtak felvigyázó 's dolgos emberek, kik az útra ügyelnek 's azt jobbitgatják. Az útát ékes karzatok védelmezik barmok és rossz emberek ellen. A' tizenhárom postamérföldnyi út öt óránegyed alatt tétetik meg, gyakran még rövidebb idő alatt is, a' nélkül, hogy az útasok megfáradnának. 1830 előtt harmincz, negyven szekér járt ezen két város közt, négy négy lóval, jelenleg már csak egyetlen egy van. Igaz ugyan, hogy a' kocsi' ragadó gyorsasága miatt ki nem veheti az ember nyilván az útmelletti tárgyakat, de ha előre függesztetik a' szem valamely tárgyra, észre sem vétetik azon gyorsaság, mellyel a' kocsi tűnik.

Az ilyen útikészületnek kiszámolhatatlan a' haszna. Nem régiben egy lóversenyre Newtonba, a' két város közt féluton fekvő városba, egyszerre ugyanazon egy sor kocsin tizenöt-

száz ember vitetett; egy kereskedő Manchesterben ezer bál pamutot rakatott fel, minden bál háromszáz fontot nyomott, 's így a' teher összesen háromszázezer font vala; egy hajónak ezen egész terhe két óránál kevesebb idő alatt a' manchesteri tárházba termett a' liverpooli révől. A' fizetés igen csekély, mert egy személy 6 frankot fizet, 25 mázsa tehertől 3 fr. jár.

Angliában több ilyen utak vagynak terv alatt; 's minden tökepénz csaknem kizárólag ily vállalatokra kezd fordítani. De Franciaországban mióta a' legmerészebb várakozást is felülhaladta a' manchesteri 's liverpooli út, egész vasútrendszert akarnak állítani, melly Párisból indulva Bordeaux, Nantes, Marseille, Besançon, Straszburg, Metz, Brüssel, Calais, Havre de Grace és Dieppe felé nyulják ki. Ezen találmány' okozatjának mérhetetlensége csudálkozást gerjeszt, és meg kell vallani, hogy a' vasútnak gőzkocsival egyesítése az emberi találmányok' történetében nem kisebb szerepet játszik, mint a' sajtó és lőpor. Mind kereskedői, mind ipari tekintetben, mind politikai, mind erkölcsi tökéletesülésre nézve, oly számtalan következtetésekkel van ezen rendszer egybekötve, hogy szinte ábrándoztatnak 's költői arany képzelődésnek tetszik egész terve. A' legalábbvaló napszámos futár sebességgel mehetend egyik helyről, hol dolgot nem kap, másikra, hol szükség van reá. A' népesség kétszeresedik, sőt háromszorosodik, a' status' költségei az egyes adózókra nézve felényire megkevesednek. Azt fogja az ember feletetül kapni, ha valakit gyalog utazásra hí, mit nem régiben egy liverpooli ember kapott szomszédjától: „barátom, szegény vagyok Manchesterig gyalog utazni, azért kénytelenítetttem csak a' gőzkocsin menni.“ Egyik legfontosabb haszna ezen vasútrendszernek abban állana, hogy az állandó katonaságot feleslegessé tenné, vagy legalább szerfelett megkevesítené, mivel az ország képes lenne néhány nap alatt akár millio nemzeti gárdát küldeni a' fenyegetett helyre, 's minden élelemmel ellátni. A' berohonási háboruk egészen megszűnnének; éhség és drágaság többé nem hallatnék. Csak a' so' ára is mennyivel lejjebb szállana az olcsó vitel miatt, mind a' mellett a' finanzia is többet nyerhetvén mint most. Az ország még egyszer oly gazdaggá lesz, a' városok még

egyszer oly népesek 's élénkek; ezek és a' faluk közötti viszony egészen helyreállítatnék, mi egyedül képes a' földmivelést virágzásra juttatni.

Legnevezetesebb és legszebb ezen óriási vállalatnál, hogy nemcsak magát kifizeti, hanem a' részvevőknek a' szokott kamaton kívül gazdag osztalékot is (dividende) ígér. Angolország' és Amerika' minden fő útai kétségtelenné teszik ezt, minthogy alkalmas lévén az utazás, az utazók' és szállítványok' száma is szaporodik. Nagy része Páris' lakosainak, kiknek soha eszökbé sem jutott eddig, örömet meglátogatja ezután déli részeit az országnak; a' falusiak százezerekenként járogálnak ezután a' fővárosba; csak a' vasárnapi kirándulások is milliókat hoznak be. Liverpool és Manchester közt most gyakran 4000 ember megfordul egy nap, a' baltimorei 's Ohio vasút pedig, mióta megnyitott, soha sem számlált 400 embernél kevesebbet egy nap. Csak a' gőzhajó is tizannyira szaporította Angliában és Északamerikában az utazókat, de a' gőzkocsi 's vasút még nagyobb csudát okozand.

De ezen egész rendszer' kivételének egy nagy akadálya van a' francia törvényhozásban, vagyis inkább alkotmányban; mert az azt tartja, hogy semmi magános tulajdont nem lehet elvenni köz czélokra, ha csak előbb tökéletes kárpótlás nem adatik. Most már vegye fel az ember, hány magános birtokra leend szükség a' vasútnál, hány tulajdonos fog protestálni a' becsü ellen; hány pernek kell így keletkeznie, 's ki ne esnék kétségbe ily kettőzötetett herkulési munka felől! Az angol és amerikai törvényhozás sokkal kedvezőbb ily vállalatokra, mivel a' charták felhatalmazzák az egyesületeket, hogy a' vállalatokhoz megkívántató földeket elvehessék, követ vághassanak, fővenyt hordhassanak 's a' t. és vagy akarja a' tulajdonos vagy nem, kárpótlásul kibecsültethessék. 'S ez épen nem oly rossz mint az ember gondolná, mert ezáltal nem hogy alább szállana a' jószág értékében, hanem inkább igen is felemelkedik. Ezen akadály annál terhesebb Franciaországban, mivel az alkotványon változtatni csak bizonyos formák mellett lehet. De reménylhető, hogy a' kárpótlás' módja kidolgoztatván, a' törvényhozás előmozdíthatja az ily nagy vállalatokat.

A' német nemzetnek politikai viszonyai kevés reményt nyújtanak ily nagyszámú munkához, holott országa középpontja lévén Európának, az egész száraznak jó példával mehetne elől. Mennyi akadályra nem talált csak a' gőzhajózás' bevitele is a' Rajnára! 's mily kevéssé gyamolák azt a' kormányok, a' poroszt kivéven. Sőt egy folyóírás lázos buzgalomnak kereszteli azon erőlködést, mellyel Franciaország igyekszik az angol és amerikai példákat követni, és sajnálja, hogy hazájában is éledezni kezd ezen fellengző részvét. Jobb lenne, ugymond, oly nagy költség mellőzésével csak közönséges útra alkalmazni a' gőzkocsit, mert a' vasút különben is csak ott hajt nyereséget, hol egymástól nem igen messzelévő két nagy kereskedőváros köttetik össze általa, különben igen természetes, hogy nagy veszteséggel jár. Azonban szerencsére nem hallgat a' nemzet' józanabb része ezen pattogásra, hanem több vasútat tervezett már ki, nevezetesen a' bajor-poroszt, melly Hamburgtól Berlinen, Lipesén, Nórímbérgán és Augsburgon keresztül Lindauig menne, egy másikat Manheimtől Bazelig, ismét másikat Hamburgtól Lübeckig, mind kiszámolhatatlan hasznot hajtandókat. Kivánatos, hogy ezen tervek életbe is lépjenek.

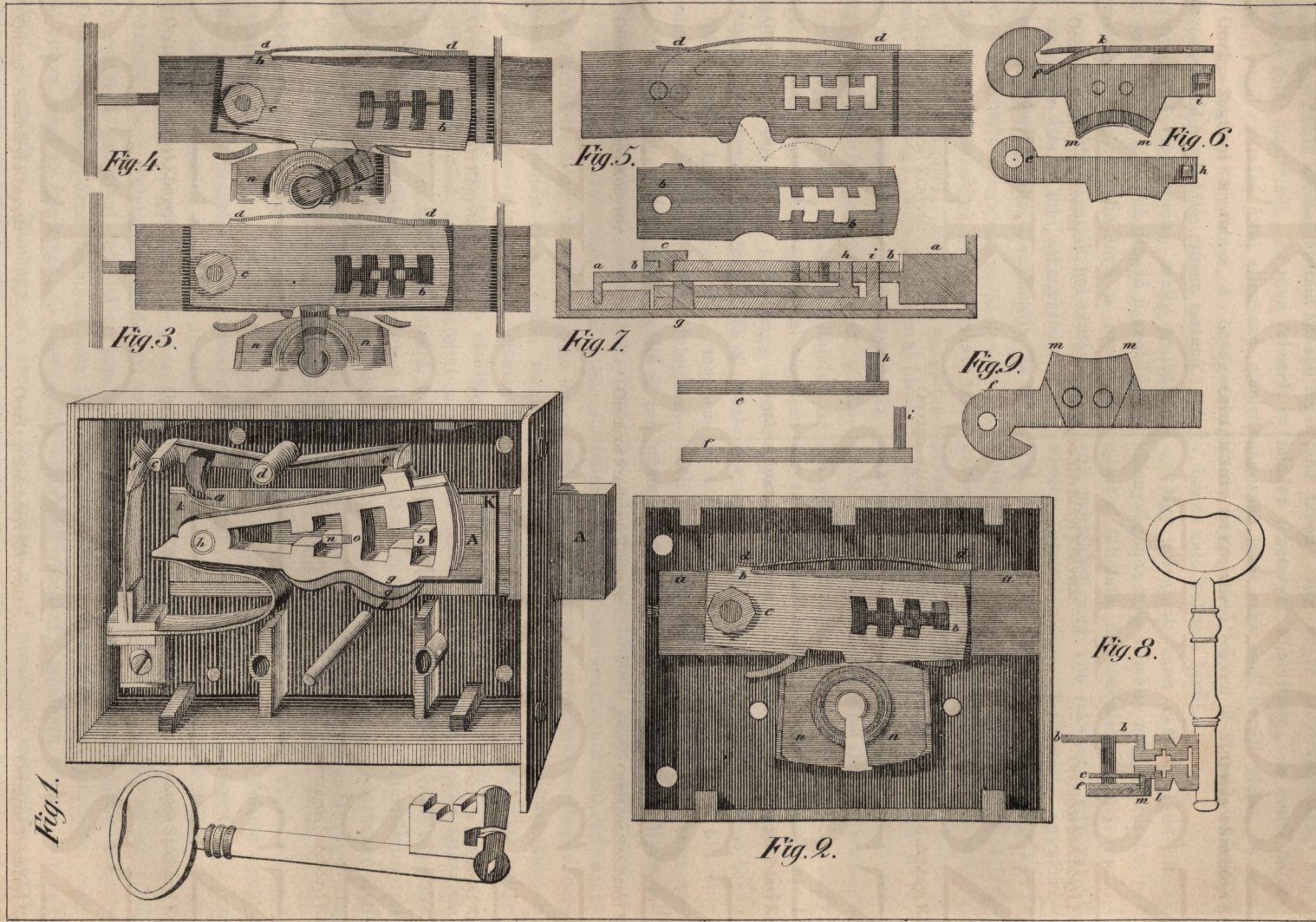
(Folytatása következik.)

Két mesterséges zár.

Angolországban nemcsak divatba jött sok hasznosága miatt az itten leírandó két zár, hanem már többféle jobbításokkal is tökéletesített. Egyik ezen zárok közül *Chubb* intő-lakattja, mellyet sem tolvaj, sem közkulcsal ki nem nyithatni, sőt az e' végre tett próbákat is elárulja. Ezen lakat az 1-ő ábrán van leképezve. *Aaa* a' retesz, *b* egy négyszegű nyelv a' reteszen, *cc* az intő (azért neveztetvén így, mivel ez a' készülék elárulja, ha a' kinyitás próbáltatott idegen kulcsal) melly a' *d* fordítószáron forog, *f* az intőhöz tartozó rugó, *y* négy bujtó, mellyek egyenként a' *h* középpont körül forognak, azon állapotban lévén előterjesztvék, mikor felemeltetnek a' kulcsal, hogy a' retesz

Tarczal.

Lock mestersegés zár.

b nyelvét kinyitáskor általeresszék. Ha ezen bujtóknak valamelyike, vagy több is közülök horoggal vagy hamis kulcsal mostani állásán legkisebbé is felül emeltetnék, az igen felemelt *cc* intő az *f* rugó' nyomása által ellenkező oldalra szorítatnék, fogával a' retesz a' bevágásába kapesolódnék, és mindaddig erősen tartaná, míg a' *Kk* toló által feloldatnék; melly esetben a' kulcs bedugatván, a' bujtók illendő összeállásukba emeltetnek, 's a' tolon lévő *n* nyelvet az *o* nál lévő rovátylukba kapatják, hol azután ugyan ezen mozdulás által a' toló' kikanyarodott *k* vége a' retesz' a' bevágásából kiszabadítja, az intő' nyelve felé nyomván.

Azon tanubizonyások közül e' lakat' célirányos tulajdonságáról, mellyeket a' pattantyusság' igazgatósága, nem különben a' királyi hajók' műhelyére Portsmouthban felügyelő biztosság leírásához függesztett, csak e' következő történetet adjuk elő. A' feltaláló, ki sok olyan lakatot szolgáltatott ki a' nevezett hajóműhelynek, engedelmet kért, hogy az ot-tani fogolyhajón bezárt lakatossal, ki a' lakatok' felnyitására igen híres vala, megpróháltathassa mesterségét ezen lakat' felnyitásában. Minekutána gondosan megvizsgálta a' rab e' lakatot, azt nyilatkozatá, hiszi, hogy képes leend szerszámokkal felnyitni. Minden hozzávalóval ellátatott, hogy a' megkívántató szerszámokat maga készítse el magának, meghagyatván neki egyszerűsmind, hogy jelentse he mikor kész leend a' próbára, 's ha elsülend 5 font sterling (50 ezüst forint) ígértetett neki jutalmúl. Valami három hét múlva jelenté, hogy készen van, 's a' legelőkelőbb műhelybeli tisztetek előtt elkezdé próbáját; de el nem sülvén, azzal menté magát, hogy talán szerszámái nem illenek jól a' lakathoz. Ezen akadály elhárítására két kulcsot adott neki a' feltaláló szinte két lakattal, és még egy harmadik lakatot kulcs nélkül, hogy szerkezetével megismerkedjék. Rövid idő múlva ismétlé a' próbát, de nem nagyobb sikerrel, csak hogy mindenik lakat' intőjét felemelé, 's a' felvigyázó kérdé mit tenne olyan esetben, ha tolvaj felnyitáson kapatnék. A' felelet az vala „ezen lakathoz nem térne többé vissza, mert az őriztetnék, 's ő megújított próbánál elfogatnék.“ Minthogy a' szerszámoknak még több változtatása után reménylette

a' kinyithatást, több idő és könnyedség engedtetett neki; de utóbb sem ment semmire, 's így több ízben, míg végre kinyilatkozatá, hogy minden tehetségét kimerítette, de ennél bátor-ságosabb lakat soha sem került elébe, 's nem hiszi, hogy lehető legyen a' kinyitás akármivel a' hozzá való kulcson kívül.

Egy tolvajnak ezen esetben igen hiteles bizonyosságához még némelly megjegyzéseket ragaszt a' feltaláló, figyelmeztetvén, mily rendkívüli mértékben meg van lakatjánál egy zárnak minden főtulajdonsága, biztosság, egyszerűség, erősség, tartósság. A' biztosság kiszámolhatatlanul nagy, mert nemcsak a' tolvajkulcsal kinyitás meggátoltatik, hanem még a' próba is legottan megtudatik, mivel felnyitás végett, hogy a' felemelt intő letolassék a' reteszről, a' kulcsot mintegy bezárásra kell forgatni. Az összeszerkeztetést kevés fáradsággal oly sokféleképen lehet változtatni, hogy ugyanazon kulcs nem illik két lakathoz, mivel egyetlen egy bujtatónak felemelése azonnal erősen megfoghatja az intővel a' reteszt. A' képen is kitetsző erősség 's egyszerűség biztosítja ezen lakatot belső megsértéstől tolvaj- vagy hamis kulcsal. Tartósságára nézve egy ilyen lakat gőzerőművel kötetett össze, melly szünetlenül felnyitogatá és bezarogatá 460,000- szer-nél többször, nagyon észrevehető megkopás nélkül. Innen kitetszik, hogy az igazi kulcson kívül csak a' legnagyobb erő árthat neki, mellynek semmi lakat nem állhat ellent.

A' másik zár *Somerford Mózes'* ajtózára. Tudva van, hogy a' közönséges zárnál egyszerre kell az egész belső alkatnak felemeltetni, mi előtt a' retesz mozdulhat, melly szerkezet által lehetségessé lesz, bedugott szeggel vagy más ilyessel felnyitni a' zárt minden kulcs nélkül. De a' *Somerford'* lakatjában az egyik záronak lefelé kell mennie, míg a' másik felfelé emelkedik, hogy a' retesz előre nyomulhasson; 's ez minden zárnál alkalmaztathatik a' nélkül, hogy nagysága azáltal neveltetnék.

Képünk mutatja a' zár' elejét az *aa* felső lapnak levétele után. A' retesz külön választva látszik, hosszában keresztül lyukkatva, négy ellenkező rovátkal, mindenik oldalon *bb* egy egy rézlap a' *c* peczekkel erősítetvén hozzá, melly alatt szabadon mozog. Ezen lapnak egy

lyuka van négy bevágással felső oldalán, és hárommal az alsón, mellyek mélyebbek a' reteszéinél, de egyébiránt azoknak megfelelők. *dd* egy a' retesz' oldalához erősített és a' *bb* rézlap' *b* kiállítására munkáló rugó, hogy nyomása által a' bevágásokkal ellátott átlykkasztottnak oldalvásti összeütközését a' retesz' bevágásával akadályoztassa. A' retesz alatt két más rézlap vagyon, mellyek közül *e* az *f*-en fekszik, mellynek nyílásai a' *g* peczekre szurvák. Ezeknek helye a' retesz alatt pontozott vonallal van kijelelyve. E' két lap mindenik egyegy négy-szegű vaspeczket visel *h* és *i*, mellyek a' retesz és *bb* lap' nyílásain mennek keresztül. Egy része egy kettős rugótoltnak *k* az *f* lap' végére munkálásával az *i* peczket a' retesz' és rézlap' felső nyílásainak egyikében tartja, míg másik része, az *e* lap' szélére nyomódása által, a' *h* peczket a' retesz' egyik alsó rovatkában. Így zárják ezen peczkek a' reteszt, 's megakadályozzák az előre vagy hátra mozdulásban. Hogy tehát ez mozdíthatassék a' kulcsnak *l* tollával, melly az alsó *f* lapnak *mm* barázdájában mozog, az *i* peczket egyenesen csak a' felső rovatkából kell kinyomnia, nem tovább, míg a' kulcs' homloka az *e* lapot meglöki, és annak *h* peczket egyenesen kiemeli az alsó vágásból, és most a' retesz megszabadul tőlök, de még a' felső *bb* lap fogva tartja két felső bevágásába kapcsolódván; azért a' kulcs' felső részének fel kell ezen lapot emelnie, míg átlykkasztása szorosán megfelel a' reteszének: ekkor egészen szabad, mint az III ábrán látszik hol a' kulcs maga helyén van és a' reteszt mozgatja. A' IV ábrán elhagyá a' kulcs az előre tolt reteszt, 's ekkor egyik peczek felső bevágásába megy, másik az alsóba esik, 's a' *bb* lap' egyik bevágásával a' felső peczekre megy, mi által a' retesz háromszorosan biztosítatik, kétszer alatta, egyszer felette az *m* lapnak, melly a' kulcs' közepén megyen, 's oly pontos egybeillést kíván, hogy más nem könnyen nyithatja ki. A' V ábra alsó oldalát képezi az *f* rézlapnak, *mm* vasból való, és oda van srófolva.

A' francziák' sajátságai.

Az igazi francziák gallusokból (a' celta törzöknek egyik ágából) rómaiakból és frankokból egyveledtek össze, 's most mint egy nemzet, két főosztályra válik,

1) Igazi francziákra.

2) Német népekre, mellyek Alzáciát és Lotharingiának egy részét lakják.

A' tulajdonkénti francziák ismét eloszlanak a) közép Franciaország' lakosaira, b) éjszaki vidékek', különösen Normandia' 's alsó Bre-tány' lakosaira, c) déli vidékek', különösen Provence és a' pyrenéi hegyal' lakosaira.

A' francia nemzeti karakter általánosan véve ebben áll. A' testalkat egészséges, erős és kemény, nagyobb részént középnagyságu, de mind két nemben jeles nagyságu személyek is találtnak. Az arcszín fejeér, csak a' déli tartományokban barna egykissé. A' physiognomiák általában igen ajánlatosok kellemes, sokat jelentő vonásaikkal, élénk inazatokkal és igen eleven szemekkel.

Az uralkodó nemzeti természet ingerlékeny-heves. A' francziák legfinomabbak (túl a' rendén finomak) és legtársaságosbak minden európai nemzetek közt. A' revolutio ugyan és az arra következett háborúk kártékonyan hatot-tak némelly részben a' karakter' erkölcsiségére, 's némű változásokat okoztak, az óta nagyobb energia is fejtődött ki ezen népnél; de fő- és alapvonásai a' karakternek mind a' mellett is ugyanazok maradtak általában véve. A' francia jó indulatu, vidám, derült és igen élénk, következőleg szerfelett társaságos, nyájas, udvaris és beszédes; sőt igen is fecsegő. Könnyelműsége uralkodik rajta, 's gyakran a' leggyorsabban ugratja egyik túlsághól másikba által. A' gyönyöröket különösen szereti, ugy-szinte a' külragyogást, és rendesen igen hiú 's magára sokat tartó, de a' mellett mindig illedelmet és hajlékony finomságot mutat. Még valami neki sajátságos-szemtelen merészséget is az udvariság' legékeőbb köntösébe tud öltöztetni, 's mindenkor bizonyos törekedés látszik benne szeretetre méltóvá lenni; a' honnan finom hízelkedéssel épen oly adakozó mások iránt, mint maga örömet fogad el másoktól. Mint-hogy a' francia beszélgetést, tréfát, változást

és elszéledést oly nagy mértékben szeret, különösen illik szépnemmel társalkodásba, mely iránt a' legkitünőbb, egészen neki sajátos, és már a' daliás kortól fogva magasztalt galantiát tudja mutatni.

Másik, csaknem közönséges tulajdonsága a' francziának nemzeti karakterében, hogy kitetszeni kíván és valami által tündökleni, vagy legalább magát valami által kedvessé tenni és a' figyelmet magára vonni. A' mennyire szereti a' társaságos gyönyöröket, mint barátságos kört, bált, játékot, fényes gyülekezetet, vendégséget 's a' t. ugy nagyobb részént az illedelemnek, és udvariságnak minden szabályait figyelmesen megtartja. A' társaságos élet 's a' jó társalkodási tón Franciaországban igen sok dicséretet érdemlenek, és méltán. Ezen tekintetben azt mondja egy író: „azon kényszerítetlenség, mely abban uralkodik, a' nélkül, hogy az illendőség' határait átlépné, a' kölesönös figyelem és tisztelet, mely még az alsóbb rendűek' társalkodásában is gyakran vétetik észre, a' finomság, mellyel egyik a' másiknak érzékenységét kímélni igyekezik, a' csinos tón, a' sajátos elevenség, beszédesség 's elmesség, mellyel az fűszerezetik, kétség kívül különös ingert adnak a' franczia társalkodásnak.“ — A' franczia karakterben uralkodó könnyelműségnek egy következése a' hirtelen, hevenykedő fellobbanás mind a' jóért mind a' rosszért, 's a' hamaros, gyakran rögtöni változás és ingatóság a' gondolkozásban, nézetekben 's érzelmeiben, miben nehezen hasonlíthatni hozzá más nemzetet. A' becsületre felettébb sokat tart a' franczia, úgy hogy csaknem bálványává teszi, 's gyakran gyermekileg ringatózik vele, a' honnan a' becsület szót mindenkor nyelven is hordja. Ez nem ritkán arra kényszeríti, hogy a' ragyogás és tetszéskórságnak rendkívüleg hódoljon. A' franczia mindig nagyon tudja jeles tulajdonságait, de ezen érzést és nemzeti büszkeségét, ha ugyan egy másik nemzeti büszkeséggel összeütközés meg nem sérti, csak gyengéden hagyja csillámlani beszédében és cselekvésében, megtartván a' jó tónt; de gyakran meg nem tartóztathatja magát a' gúnyolódástól 's elménczeskedéstől. Egyébiránt mindenbe nagy könnyúséggel leli be magát a' franczia, a' merőség' hiányában annál fogékonyabb a' kellemes,

érdekes és új benyomások iránt, 's erkölcsi karakterének módoskodása egyszer'smind hajlékony és könnyü testében a' legnyilvánabban tükröződik.

Hogy a' francziák jeles lelki tehetségekkel megáldatvák a' természettől, nem szükség bizonyítgatni, mert nagy érdemű férjsaik és derék munkájik minden tudományban és mesterségben eléggé ismeretesek. Fő helyet érdemlenek elmeheli jelességeik közt: finom érzet, ízlés, elménczség 's éles elme, de mellynek a' német' és angol' mélysége hibázik.

A' középrendűek a' fővárosban is igen jelesen tűnnek ki, egyenlő miveltséggel, finomsággal, udvarisággal, vidámsággal, társalkodósággal 's egyszerűbb szokásokkal bírván, mint a' magasb rendűek. Még becsületre méltóbban mutatkozik ez a' derék osztály apróbb városokban, hol a' feljebbi tulajdonságokat józansággal, munkássággal 's jámborsággal párosítja.

A' franczia kereskedőt, mint egy nagy talentomu író mondja, az udvarnok sem múlja felül udvariságban: „Mindig módos, mindig elégedett, 's ha semmit nem vesz is az ember, gyakran mintegy egész boltját szem elébe rakja; de a' legujabb és divatozóbb portékák' megdrágításával tudja magát kármenteni, úgy hogy az idegen ritkán talál okot becsületessége' magasztalására.“

A' pórság Franciaország' nagyobb városaiban csak abban különbözik más nemzetekétől, hogy kevésbé sínylik nyomoruságban, mivel jobban tud alkalmazkodni, ügyesebb és fűgőbb; továbbá abban is még, hogy noha az italt igen szereti, nem oly rongyosan jár, mint másutt látjuk, hanem ruházatjára 's külsejére általában több gondot fordít.

Nagyobb része a' franczia mezei embereknek mind testi mind erkölcsi tekintetben igen dicsértetik. Sok vidéken erős és egészséges testalkatúak, tiszta szokásokkal, hűszívü őszinteséggel, jó indulatu becsületességgel, haszon nem leső szolgálati készséggel és szives vendégszeretéssel tűnnek ki, egybekötve ezekkel a' minden francziával közös vidámságot és nyájasságot. Egyszerű életmodjok is nagy őszhangzatban áll a' felséges elmeheli ajándékokkal.

Az egyes tartománybeli lakosok némely különváltó sajátosságokkal is bírnak, ezen fő és közönséges nemzeti karakter mellett. A' *gaskoni* bátor, dolgos, éles elméjű, de a' mellett azon neveltséges dicsekedésre 's nagyot mutatóra hajlandó, mely gaskoniság alatt közönségesen ismeretes. A' *beárniak* dolgosok, szabadelműek, de ravaszok, családok, bizatlankodók és haszonlesők; a' *bretányiak* restek, gorombák, hírtelen haragvak, de egyébiránt legjobb hajósai és derék katonái Franciaországnak. A' szegény és durva hegylakókban felső *Auvergne*-ben, jó indulat és munkásság dicsértetik. Szegénységök más vidékekre vándorolgatni kényszeríti őket gyakran; átmennek Spanyolországba is, üstöket foltozni 's a' t. 's idővel vagyónkával térnek vissza. *Pikárdia'* lakosai jófélék ugyan, de igen ingerlékenyek, ravaszok és ólálkodók, leginkább pedig babonások. A' *limoxiak* igen istenfélők és szorgalmasak, de a' munkában lassúk, mint a' beszédben is. Az *alxátziak* és *lotharingiak*, mint németek, több phlegmával bírnak a' francziáknál; az elsőknél különösen magasztaltatik az őszinteség, elégedettség, munkásság, nyílt és egyenes lelkűség.

N a p l ó.

Augustus' 30-kán 1832. A' francziák. *Angoulême* herceg alatt, elfoglalják a' *Trocadero* nevű erősséget Cadix mellett.

— 31-ke szerencsétlen nap, mellyen az emberi nemnek két legkegyetlenebb ostora születik, ugymint 72. K. u. *Caligula*, 161. pedig *Commodus*, római császárok. Kétes, mellyik vitte közülök többre a' gonosztságot, esztelen pazérlást, undok fajtalanságot és telhetetlen vérszomjat. Hosszas türelmökkel világosan megmutatták a' rómaiak, hogy hős eldődjek' minden rénye kihalt a' már elfajult keblökből.

September' 1-kén 1715 meghal a' nagyinak mondott XIV *Lajos*, Ausztriának mindig készen álló ellensége. Szerfeletti udvari pompa, szükségtelen háboruk, statuspazérlás, türelmetlenség, erkölcselenség, kényhölgyek' és ravasz

miniszterek' uralkodása elhiúté alatta a' franazia lázadás' magvait; noha néhány ragyogó győzedelmek, a' tudományoknak fitogtatott pártolása, és finanziazi mesterségek még egy ideig leplezék a' halálos sebet.

September' 2-kán 1686 visszafoglalja a' lotharingiai herceg *Károly* Budát, örökre lerontván a' félholdat tornyairól. — 1807. az újabb korban majdnem példátlan barbarizmussal álguzzák az angolok *Koppenhágát* három napig folyvást; a' szép főváros' negyedrésze hamuba döntetik.

— 3-kán 1796 würzburgi ütközet; főherceg *Károly* diadalmaskodik a' francziákon *Jourdan* alatt. — 1658 meghal *Cromwell* Olivier, Angliának protektora, ravasz, kegyetlen és hamis ember, de a' kinek mindazáltal hazája sok jót köszön.

— 4-kén 1566 II *Szolimán* halálnapja Szizgeth előtt; 266 esztendő' folyamában élt nagy hódoltató és statusigazgató fejedelmek között tizenegyedik *Guzman* után; Magyarország' nyomorgatói közt *egyetlen egy*. Leghíresb eldődjeihez tettekben hasonló, de mindnyájokat felülmúlta rendtartással dolgaiban, fenyítéssel táborában, statusgazdaságban és pompájában; utójinak egyike sem érte el többé hatalmát 's hírét. Utána hanyatlani kezdett az ozmán birodalom' ereje 's dicsősége; az ő szelleme, melly az általa kiképzett vezérekben, basákban és azoknak nevendékjeiben még egy darabig folyton élt, nem engedé rögtön elenyészni a' porta' fényét; de ez csak az esti ragyogó felhők' változókony légi képméhez hasonlított a' nap' lehunyában.

— 5-kén 1733 születik *Wieland*, a' gráciák költője; 1771 pedig főherceg *Károly*, az újabb kor' legnagyobb hőseinek egyike, kinek vezérlete alatt Ausztria maga megvívott fél Európának egyesült népeivel; ki *Aspern*-nél legyőzte a' nagy titánt, és előre nem láthatott szövvényes esetek' közbenjövele nélkül *Wagram*-nál is diadalmaskodott volna. Hadfortélyos rényeinek legnagyobb beesülője vala maga az újabb hadtudomány' főmestere is.

POZSONYBAN.

Irj. Schmid Antal betűjével és költségén.